

nov. 1866; 9 jan. 1869; 20 jan. 1870.

49. Vgl. Houtman, *Der Pentateuch*, 101-2.

50. *MvB*, 11.

51. Het oordeel van T.K. Cheyne, *Founders of Old Testament Criticism* (London, 1893), 196-204, is van gelijke aard als dat van Kuenen. Cheyne's schets van leven en werk van Colenso verraaft kennis van Kuenens beschrijving.

Cheyne merkt o.a. op: 'he was not qualified to do thoroughly sound constructive work either in historical criticism or in theoretic theology' (p. 203); 'He is a genuine but not an eminent critic, and misses the truth on that very important point, on which Graf himself finally gave way—the unity of the laws and narratives of the *Grundschrift*' (pp. 202-3). We laten de vraag in hoeverre dit oordeel terecht is, hier rusten. Zie voor de kwestie het in n. 7 genoemde artikel.

52. Vgl. Houtman, *Pentateuch*, 106.

53. Zie de brieven van 20 okt. 1870, van 14 sept. 1871, en van 1 en 22 april 1872.

54. De strekking van de opmerking is dat Colenso zijn opvatting gewijzigd heeft en de zogenaamde

wetenschappelijk superieur.⁵¹ In het oog moet echter wel worden gehouden dat in de periode 1865-1884 de kwestie van het ontstaan van de Pentateuch en in het bijzonder de vraag van de ouderdom van de later met het siglum P aangeduide stof volop in discussie was.⁵² Ook in de brieven van Colenso aan Kuenen vanaf 1866 komt het punt herhaaldelijk aan de orde.⁵³ Het vormt zelfs het thema van het laatste schriftelijke bericht van Colenso aan Kuenen uit het jaar 1883:

To Prof. Kuenen

My Dear Friend

I am quite satisfied that the Elohistie Narrative is *the earliest layer of the Priestly Document*; but I see reason to think that it may yet be earlier than D or even J,⁵⁴ though I doubt if I can print any more critical matters.

Very truly Yours, J.W. Natal

Het bericht is niet geschreven op briefpapier, maar op een blad uit een zakboekje van een Nederlander of althans een man van Nederlandse oorsprong, een bekende van Colenso,⁵⁵ die op reis naar Europa een zondag in Pietermaritzburg overbleef 'en den door mij diep vereerden Bisschop hoorde prediken'. Na afloop van de dienst bezocht Colenso hem in het hotel en vroeg zijn gastheer zijn groet aan Kuenen over te brengen, met een boodschap betreffende zijn gewijzigde inzichten op oudtestamentisch gebied. Op voorstel van de gastheer noteerde Colenso toen zelf, op zondag 11 febr. 1883, bovenstaande tekst. Om uiteenlopende redenen bereikte die Kuenen pas in 1886 en wel dankzij Miss Harriette Colenso, Colenso's oudste dochter, die bij de betrokkene had geïnformeerd naar de reactie van Kuenen op het bericht en hem het volgende had geschreven:

I was very sorry not to see you last time you returned from Europe through Natal for I wanted to hear from you of your visit to Professor Kuenen, what he said to the Bishop's little message to him written in your pocket-book: and indeed anything which he or any of the Bishop's friends in Holland said about my dear father. I write now to ask what became of your pocket-book, because I should very much like to possess a copy of it, (it was the last bit of biblical criticism that he did) and to ask you if you will kindly lend me any of the Bishops letters to you which you may possess, because we hope to bring out in the course of this year some account of his life, taken as far as possible from his own letters.